

Yrd. Doç. Dr.

Murat HANILÇE

Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen
Edebiyat Fakültesi, Tokat-TÜRKİYE.
murat.hanilce@gop.edu.tr

Eser Geçmişi: 15 Kas 2017 / 14 Ara 2017

DOI: 10.21551/jhf.353553

Yozgat İlinde İki Osmanlı Kalesinin Dünü ve Bugünü Karahisar-ı Behramşah (Müşalim) Kalesi ve Akçakale

*Two Ottoman Fortresses in the Borders of Yozgat Province
Karahisar-ı Behramşah (Müşalim) and Akçakale Fortresses*

ÖZET

Yozgat'ın idari yapısı Osmanlı Devleti egemenliği sırasında günümüzden oldukça farklıydı. Günümüzde Yozgat ili sınırları içerisinde kalan Aydıncık, Çekerek, Kadışehri ve Akdağmadeni ilçe topraklarının önemli kısmı Sivas sancağına bağlı Zile kazası sınırlarındaydı. Söz konusu yerleşimler Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde Dulkadirliyle Osmanlıların bir kesişme noktası olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin doğu sınırlarına oldukça yakın bir konumdaydı.

Osmanlıların 15 ve 16. yüzyıllarda tuttıkları tapu kayıtları ve diğer arşiv belgelerine göre, bu çalışmaya konu olan iki kaleden birisi aynı zamanda Zile kazasına bağlı bir nahiye olan Karahisar-ı Behramşah'ta ve diğeri Halka-i Hass nahiyesindeydi. Karahisar-ı Behramşah'taki kaleye kalede oturan ve Zile zaimi olan Müşalim oğlu Ali Bey ve sülalesinden dolayı Müşalim kalesi denmekteydi. Halka-i Hass nahiyesinde bulunan kale Akça Kale adını taşımaktaydı.

Bu çalışmada, günümüzde Yozgat Akdağmadeni ilçesi sınırlarında kalan Karahisar-ı Behramşah kalesi ile Kadışehri ilçesi sınırları dâhilinde bulunan Akça Kale'nin arşiv belgelerine ve mevcut araştırma eserlerine göre tarihi ortaya konulacaktır. Adı geçen kalelerin günümüzdeki durumu ile ilgili yaptığımız gezi sonrasında yöre halkından elde edilen bilgiler de değerlendirilecektir. Bu kaleler hakkında eksik bazı bilgiler bu çalışma ile tamamlanmaya çalışılacaktır. Çalışmanın sonuç kısmında Yozgat ve çevresindeki Türk kalelerinin Türkiye turizmine kazandırılması konusunda bazı tespitler ve değerlendirmelere yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yozgat, kale, Karahisar-ı Behramşah, Akça, Akdağmadeni, Kadışehri.

ABSTRACT

During the Ottoman Empire governance, Yozgat had a different administrative structure than today. Especially, today the important part of Aydıncık, Çekerek, Kadışehri and Akdağmadeni district lands within the boundaries of Yozgat province were at the Zile province which was a sanjak of Sivas.

These regions were in a position very close to the eastern borders of the Ottoman Empire, as it was an intersection point of the Ottomans with the Dulkadirids in the early period of the Ottoman Empire. Among those fortresses The Karahisar-ı Behramşah fortress was also called Müşalim fortress after Müşalimoğlu Ali Bey and his dynasty, Ali Bey who was zaim of Zela. Name of the castle that located at nahiyah of Halka-i Hass was called Akçakale.

In this study, the history of Karahisar-ı Behramşah which is located within the boundaries of Akdağmadeni and Akçakale which is located within the boundaries of Kadışehri districts, will be revealed according to archival documents and other sources. The information obtained from the local people regarding the current situation of the aforementioned fortresses will also be evaluated. Some missing information about these fortresses will be tried to be completed with this study. In the conclusion of the study, some determinations and evaluations will be made about bringing Yozgat and its surrounding Turkish fortresses to Turkish tourism

Keywords: Yozgat, Fortress, Karahisar-ı Behramşah, Akça, Akdağmadeni, Kadışehri.

I.Giriş:

Kale Arapça kal' kökünden türemiş bir kelimedir. Anlamı "tırmanılması zor, çıkılamayan bir dağdan kopan büyük kaya parçası ya da dağ kadar büyük bulut"tur. Osmanlılar zamanında muhkem yapı anlamında kullanılan kal'a (kale) sözcüğü buradan gelmektedir¹. Kaleler, stratejik bölgeleri ya da geçitleri korumak ve bu iş için gereken askeri kuvveti barındırmak üzere yapılmış; tahkim edilmiş yapılardır. Türk kaleleri bir iskân yerini korumak üzere birkaç tabaka duvar ile yapılmış veya mevcut bir kale etrafında gelişmiştir.

Anadolu'da bulunan Malatya, İznik ve Diyarbakır kaleleri gibi bir kısım kale zor zamanlarda halkı içine alabilecek genişlikte yapılmış Bizans'ın büyük kale özelliğini barındırmaktadır. Ayasuluğ, Honaz, Karahisarlar, Bursa, İzmir (Kadifekale), Kütahya, Kastamonu, Ankara, Niksar, Turhal ve Bayburt kaleleri Bizans'ın küçük görünümlü kastralari (kale) arasında yer almaktadır². Bunun dışında önemli geçitleri tutan Türk kaleleri de vardır. Örneğin Kırşehir merkez ilçesine bağlı Çayağzı kasabasının yaklaşık bir km. güneydoğusundaki Cemele (Çayağzı) kalesi bunlardan biridir. Oldukça yüksekte inşa edilen bu kalenin bulunduğu tepenin altında küçük bir köy vardır. Bu açıdan bakıldığında Cemele kalesi bir iskân yerini

1 Semavi Eyice, "Kale", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, cilt: 24, İstanbul 2001, s. 234-242.

2 Tuncer Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 177-178. Ayrıca burada bahsi geçen bazı kaleler için bk. Nazmi Sevgen, *Anadolu Kaleleri*, cilt: 1, Ankara 1960.

korumaktan çok stratejik amaçlı bir görünüm arz eder.

Yozgat ili sınırları içerisinde Türk dönemine ait ilk kale kayıtları *Kazankaya* ve *Çekerek* kaleleri hakkındadır³.1519 tarihinde *Kızılıkūnbed* nahiyesinin genel vergi dökümü yapılırken Kızılıkūnbed kalesi *merdan* ve sipahilerinin vergi dökümünün verilmesi yörede bulunan Kazankaya kalesinin Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında faal olabileceğini ortaya çıkarmaktadır. Bununla beraber, bu kale isimleri daha sonraki kayıtlarda yer almamaktadır.

Osmanlılar zamanında Zile kazasına; günümüzde Yozgat merkez ilçesine bağlı Osmanpaşa beldesinde bulunan *Emirci Sultan Zaviyesi* ve *Karahisar-ı Behramşah Kalesi* Selçuklular döneminde iki önemli merkez olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde Emirci Sultan zaviyesi kültürel bir merkez teşkil ederken, Müşalim kalesi daha çok siyasi bir merkez görüntüsü çizmekteydi⁴. Ayrıca *Ağcakale*'de Osmanlıların ilk dönemlerinde bir zaim oturmakta idi.

II.Karahisar-ı Behramşah (Müşalim) Kalesi

Karahisar-ı Behramşah Kalesi Yozgat ili Akdağmadeni⁵ ilçe merkezinin 10 km.

- 3 Aziz B. Erdeşir-i Esterebadi, *Bezm ü Rezm*, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1990, s. 294, 296 ve 345.
- 4 Yunus Koç, *XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağının İskan ve Nüfus Yapısı*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1989, s. 13.
- 5 Osmanlılar döneminde XVI. yüzyılda *Bozok livası* dâhilinde *Akdağ* adında bir kaza bulunmaktaydı. Ne var ki, *Akdağ* merkez nahiyesi o tarihlerde, bugünkü *Yozgat ili Çayıralan ilçesi* sınırlarına konumlanmaktaydı. *Akdağ*'a bağlı *Boğazlıyan* bugünkü Boğazlıyan'a tekabül ederken, *Emlak nahiyesi* Çorum ili Alaca ilçesinin güneyini çevrelemekte ve *Gedük nahiyesi* ise *Sivas ili Şarkışla ilçesi* sınırlarında yer almaktaydı. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Lütfi Arslan, *H. 963, M. 1556 Tarihli Mufassal Tahrir Defterine Göre Bozok Sancağı'nın Ekonomik ve Demografik Yapısı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005, s. 31-32. Bugünkü *Akdağ ilçesinin* sınırlarının olduğu yerde Sivas eyaletine bağlı Zile kazasının 10 nahiyesinden biri olan ve incelediğimiz kaleyle aynı adı taşıyan *Karahisar-ı Behramşah nahiyesi* vardı. 1796'ya kadar tam bir yerleşmeye sahip olmayan *Akdağmadeni* bu tarihten itibaren bölgede gümüş ve kurşun yataklarının işletmeye açılmasıyla giderek önem kazanmıştır. 1830'da nüfusu iyice artan yöre, 1839'da nahiyeye, 1860'ta da kazaya dönüştürülmüştür. Bu açıdan bakıldığında *Akdağ*'da madenin işletilmesine başlanmadan önceki dönemlerde *Karahisar-ı Behramşah*'in yörede canlılık sahibi olduğu ancak *Akdağmadeni*'nin kurulmasıyla beraber canlılığını yitirdiği öne sürülebilir. *Akdağ*'da maden arama faaliyetleri 1796'da başlamış ve maden 1796'da işletmeye açılmıştır. Yaşar Öcal, *Akdağ Maden-i Hümayunu İşletmesi Örneğinde Osmanlı'da Maden İşletmeleri (1796-1914)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Tokat 2016, s. 64. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren *Yozgat*'ın idaresinde söz sahibi olan *Cabbar-zadeler Akdağ*'daki madenin ilk işletmecileri olmuşlardır. 1796'da ölümüne kadar *Cabbar-zade Süleyman Bey* madeni işletmiştir. Öcal, *aynı tez*, s. 36. *Cabbar-zade Süleyman* döneminde madeni daha verimli kılmak için yapılan çeşitli keyfi idari değişiklikler *Karahisar-ı Behramşah*'in *Akdağ kazası* aleyhine geri planda kalmasına yol açmıştır. 7 Şaban 1230/15 Temmuz 1815 ile 18 Muharrem 1231/20 Aralık 1815 tarihli yazışmalar bu durumu teyit etmektedir. *Sivas Valisi Galip Paşa*'nın 20 Aralık 1815 tarihli tahriratının özetinden anlaşıldığı kadarıyla *Cabbar-zade Süleyman Bey* zamanında yapılan bir düzenlemeyle *Karahisar-ı Behramşah*'a bağlı bazı köyler *Akdağ idaresine* geçirilmiştir. Bir önceki *Sivas valisi Pehlivan Paşa*'ya durum iletildiğinde bu köylerin *Karahisar-ı Behramşah*'a ait olduğu tahrir defterlerinde yapılan incelemelerle kanıtlanmıştır. Bununla birlikte 1815'te *Akdağ* ayanı bulunan *Memiş Bey* kararı tanımamış; *Bozok mutasarrıfı Salih Ağa*'nın da desteğini sağlamıştır. *Galip Paşa Sivas Valisi* olduktan sonra *Akdağ* ve *Behramşah* arasındaki sorunlu köyler konusu gündeme geldiğinde hem tahrir defterleri gözden geçirilmiş hem de bazı ileri gelenlerin katılımıyla durum değerlendirilmiş; *Memiş Ağa* söz konusu köylerin *Behramşah*'a ait olduğu konusunda ikna edilmiştir. İki kaza arasındaki soruna neden olan köyler *Bazarcık*, *Akpınar*, *Davulbazlu*, *Kesrihisari*, *Musacık-ı Köklü Yolbaşı*, *Sokular Viranı*, *Dam Deresi*, *Aşurkişlası*, *Güllük*, *Karacaöz* ve *Eynelli köyleri* idi. Bunlardan *Eynelli* haricindekiler *Karahisar*'a bağlı kabul edilmişti. Ayrıca bu köylerden bazılarının *Çalhali* adında birleştirilip *Akdağ*'a katılmasının da önüne geçilmişti. *Karahisar-ı Behramşah* ile *Akdağ* arasındaki anlaşmazlık 1575 senesine ait *Defter-i Hakani*'deki bir der-kenardan anlaşılmaktadır. Bu der-kenarda belirtildiğine göre *Bozok Sancağı Akdağ kazasına* ilmühaber verildiği ve gerektiğinde bu deftere müracaat edilmesi gerektiği kaydedilmiştir. Bu der-kenarın düşüldüğü tarih 27 Cemaziye'l-evvel 1241/7 Ocak 1826 tarihidir. Bk. TKA, Td 12,

kuzeyinde yer almaktadır. Sivas-Ankara karayolunun geçtiği E-88 karayoluna beş km. uzaklıkta konumlanmaktadır. 1870'li yıllara kadar Karahisar-ı Behramşah adını muhafaza eden kale ve etrafındaki yerleşmenin bulunduğu köy, bu tarihten sonra Müşalimkalesi adıyla anılmıştır⁶. 1965 senesinde Çalışkan köyü adını almıştır. 1995 yılında ise Müşalimkalesi adına yeniden kavuşmuştur. Köyde bugün Büyükgeçe ve Küçükgeçe adında iki mahalle bulunup bu mahallelerin sınırını ortalarından geçen Bahçe Deresi çizmektedir⁷.

Türkiye sınırları içerisinde ikisi Trakya'da -biri Karahisarlı şeklinde olmak üzere otuzdan fazla yerde Karahisar adına rastlanmaktadır⁸. Türkler Anadolu'ya gelmeden önce, özellikle Roma ve Bizans dönemlerinde, bu topraklarda pek çok şehir ve kasaba askeri garnizon özelliğindedir. Bizans'ın katra (castron)⁹ adını verdikleri kale kentlere Türkler çoğunlukla Karahisar demişlerdir. Çoğu Selçuklu devrinden kalma "karahisar" adı taşıyan kale-kentlerden bazıları şunlardır:

Karahisar-ı Yavaş (Konya ili Karapınar ilçesi Karahisar köyü),

Karahisar-ı Demirlü (Çorum ili Alaca ilçesine bağlı Kalehisar köyü),

Karahisar-ı Teke (Antalya ili Serik ilçesi Yanköy),

Karahisar-ı Develi (Kayseri ili Yeşilhisar ilçesi),

Karahisar-ı Osmancık (Çorum ili Osmancık ilçesi),

Hamam Karahisar (Eskişehir ili Sivrihisar ilçesi Hamam Karahisar köyü),

Karahisar-ı Kögonya (Şapın-Şebinkarahisar) ve

182a-182b arasındaki ek (numarasız) sayfa. 2 Şaban 1269/ 11 Mayıs 1853 tarihli belgede Karahisar-ı Behramşah ve Çepni kazalarının Akdağ'a bağlanması talep edilmektedir. Bk. BOA.C.DRB.36.1768, s. 1 ve 2. 17 Muharrem 1269/31 Ekim 1852 tarihli Şeyhülislam'a hitaben yazılan bir yazıda Hüseyinabad (Çorum ili Alaca ilçesi), Akdağ, Karahisar-ı Behramşah ve Boğazlıyan niyabetlerinin Yozgat niyabeti uhdesine verilmesi talep edilmiştir. Bk. BOA.A.MKT.MHM.49.77, s. 1 ve 2. Bu şekilde zaman zaman Yozgat zaman zaman Sivas idaresinde bulunan Karahisar-ı Behramşah yavaş yavaş idari pozisyonunu yitirmiştir.

6 Kalenin 13. yüzyılın ilk yarısında inşa edildiği ve güney kısmının zamanla yerleşime açıldığı da düşünülmektedir. Müşalim adı yerel bir idarecinin oğlu Ali Bey'in (öl. ١٤٧١) babası ve gerçek adı Nusret olan Müşalim'den gelmektedir. Bu bölge Müşalim ailesinin yıllarca tasarrufunda kalmıştır. Malikâne hissesi Karahisar'daki Ali Şir Zaviyesi ile Karabıyık ve Ağcakoca zaviyelerine ait iken, divani hisseleri Zile (Tokat) zaimi Müşalim'in sülalesinden olan ve yukarıda adı geçen Ali Bey'in oğluna ait idi. Bölgenin ahalisi Dulkadirli Şehsuvaroğlu Ali Bey'in tasarrufundaki topraklarda çalışan Çongar ve Ulu-yörük taifelerinden oluşmaktaydı. Bk. Arslan, *aynı tez*, s. 116.

7 Hakkı Yurtlu, *Geçmişten Günümüze Akdağmadeni*, Ankara 2001, s. 203-204.

8 Metin Tuncel; "Karahisar", *TDVİA*, cilt: 24, İstanbul 2001, s.416.

9 Selçukluların Anadolu'da dönemin askeri ve siyasal koşullarına dayalı olarak; Anadolu yerleşme ve ulaşım sisteminin stratejik bağlantı-geçiş noktalarında, sarp ve erişilmez güç kayalıklar üzerine inşa edilmiş Roma-Bizans döneminden devralınan castron (kale kentler) niteliğindeki yerleşmeleri, Türk toponomi geleneği kapsamında Karahisar olarak adlandırdıkları ve Anadolu savunma sisteminin mekânsal unsuru olarak askeri ve stratejik açıdan harekât üssü işlevi yüklenmiş merkezler olarak kullandıkları belirlenmiştir. Bk. Koray Özcan ve Zekiye Yenen, "Anadolu-Türk Kent Tarihine Katkı: Anadolu Selçuklu Kenti (XII. Yüzyılın Başından XIII. Yüzyılın Sonuna Dek), *Megaron* (2010), 5/2, s. 59-60.

Karahisar-ı Sahib-devle (Afyonkarahisar)¹⁰.

Türklerin Bizans'tan aldıkları kastraların çoğuna kara hisar adını koymalarına ilişkin farklı görüşler öne sürülmüştür. Bir görüşe göre, kara hisar kuvvetli kale manasında kullanılmıştır¹¹. Bir başka görüşe göre ise kara sıfatı, çoğunlukla üzerine hisar yapısının oturtulmuş olduğu sert bazalt veya trakit lavlarından müteşekkil, yalçın kaya kütlelerinin koyu rengi ile alakalı olmalıdır¹². Bununla birlikte Paul Wittek Karahisar-ı Behramşah kalesinin bir Türk eseri olduğuna işaret etmekte ve kalenin Bizans kalıntısı olmadığını öne sürmektedir¹³.

Türkiye sınırları içerisindeki 30 civarındaki kara hisardan biri olan Karahisar-ı Behramşah kalesinin adını kimden aldığı konusu tartışmalıdır. İbn-i Bibi eserinde dört farklı Behramşah'tan bahsetmektedir. Bunların ilki Mengücekoğullarından Muzafferiddin'in oğlu Nasıreddin Behramşah'tır. Birinci Alaeddin Keykubat Köğonya (bugünkü Şebinkarahisar) ve bağlı yerlerin teslimi karşılığında Şam hududunda bulunan bazı yerleri mülkiyet, Kırşehir'i de muaf ve müselleme ikta olarak Mengücekoğullarından Muzaffereddin'e vermiştir. Melik Muzaffereddin'in üç oğlu vardır. Fahreddin Süleyman, İzzeddin Siyavuş ve Melik Nasıreddin Behramşah. Keykubat, onlara da hilatler giydirmiş ve kıymetli hediyeler vermiştir¹⁴. İbn-i Bibi'nin kayıtlarında yer alan diğer Behramşahlar şu şekildedir: Erzincan hâkimi Mengüceklî Fahreddin Behramşah¹⁵, emir-i meclis Mübarizeddin Behramşah¹⁶, emir-i candar Necmeddin Behramşah¹⁷. Selçuklu yerleşme tipolojileri üzerinde çalışan Koray Özcan, kalenin adını İbn-i Bibi'nin bahsettiği Melik Muzaffereddin'in oğlu Nasıreddin Behramşah'a dayandırmaktadır¹⁸. Benzer şekilde, Osman Turan da Behramşah adını Nasıreddin Behramşah'la açıklama çabasında olmuştur¹⁹. Faruk Sümer, kaleye adını verenin Behramşahlar'ın sonuncusu olması ihtimali üzerinde durmuştur²⁰.

10 Salim Koca, "Diyar-ı Rum'un (Roma Ülkesi=Anadolu) "Türkiye" Haline Gelmesinde Türk Kültürünün Rolü", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 23 (Bahar 2008), s. 21. Ayrıca bk. Özcan ve Yenen, *aynı makale*, s. 59-60.

11 Koca, *aynı makale* s. 21.

12 Besim Darkot, "Karahisar", *İslam Ansiklopedisi (İA)*, cilt: 6, MEB Yayını, İstanbul 1977, s. 276.

13 Paul Wittek burasının Bizans izi taşımadığını belirtmiştir. Ona göre kale, İkinci Gıyaseddin Keyhüsrev (1236-1246) zamanında inşa edilen bir yapıdır. Bu da kaleye adını veren Behramşah'ın Babailer üzerine yollanan Behramşah olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi ve kalenin 1930'lardaki durumu hakkında bk. Paul Wittek, "Bizanslılardan Türklere Geçen Yer Adları", çev. Mihri Eren, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I, (1969), s. 236-240.

14 İbn-i Bibi, *El-Evamirü'l-Alaiye Fi'l-Umuri'l-Alaiye*, çev. Mürsel Öztürk, c. 1, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1996, s. 369-370.

15 İbn-i Bibi, *aynı eser*, s. 91, 94, 192, 197 ve 356.

16 İbn-i Bibi, *aynı eser*, s. 135, 194, 209, 218, 221 ve 288.

17 İbn-i Bibi, *aynı eser*, s. 156.

18 Koray Özcan, "Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Tipolojileri II: Karahisarlar", *Milli Folklor*, 2008, Yıl 20, sayı: 77, s. 92-93.

19 Osman Turan, Karahisar-ı Behramşah adının Selçuklular döneminde hangi Behramşah'tan geldiği konusunun net olmadığını belirttikten sonra Köğonya meliki Muzaffereddin Mahmud'un oğlu Nasureddin Behramşah'tan gelmesinin kuvvetli bir ihtimal olduğunu öne sürmektedir. Bu görüşünü de Muzaffereddin'in Kırşehir'de oturması ve oğullarının Selçuklu idaresinde rahat bir yaşam sürmesine bağlamaktadır. Bk. Osman Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III. Celaleddin Karatay, Vakfi ve Vakfiyeleri", *Belleten*, cilt: 12, sayı: 45, Ocak 1948, s. 65-66.

20 Faruk Sümer, Emir-i Meclis Mübarizeddin Behramşah'ın İzzeddin Keykavus'un (1211-1220) büyük emirlerinden olmaktan başka aynı zamanda Sivas Valisi olduğunu belirtmektedir. 1218'de Eyyubilerle yapılan savaşta hatalarının Selçuklu yenilgisini getirdiğini söyleyen Sümer, adı geçen Mübarizeddin'in cezalandırıldığını da dile getirmektedir. Emir-i Candar Necmeddin Behramşah konusunda ise bir tereddütten söz eder: 1240 yılında Babailer

Kalenin Kadı Burhaneddin Ahmed zamanındaki durumu Esterebadi'nin *Bezm ü Rezm* adlı eserinden takip edilebilmektedir. Esterebadi, Kadı Burhaneddin'in (1382-1389) bu kaleyi altın karşılığı satın alıp Eratna oğlu Ali Bey'le anne tarafından akraba olan Moğol emirlerinden Nebi diye birinin yönetimine bıraktığından bahsetmektedir²¹. Esterebadi'nin anlattıklarına bakılırsa Nebi, daha sonra kendisine çokça güvenen Kadı Burhaneddin'e ihanet etmiş; onun başlıca düşmanlarından olan Amasya hâkimi Emir Ahmed ve Tokat hâkimi Şeyh Necib ile birleşmiştir. Adı geçen Nebi, Kadı Burhaneddin'in düşmanları üzerine galip gelmesinden korkarak Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezid'e sığınmış ve kısa süre içerisinde de ölmüştür. Ankara Savaşı'ndan (1402) kısa bir süre sonra Çungar emirlerinden Gözleroğlu kaleyi kuşatmış; ancak Çelebi Mehmed tarafından bozguna uğratılmıştır²². Kadı Burhaneddin, bu kalenin olduğu bölgeyi av sahası olarak da kullanmaktaydı²³.

15 ve 16. yüzyıllarda *Karahisar-ı Behramşah* ya da bazı yerlerdeki kullanımıyla *Behramşah Karahisarı* ya da *Karahisar-ı Müşalim* adı hem bir kale hem kalenin eteklerinde kurulu bir köyü hem de genel olarak bir nahiyeyi ifade eden bir isim olarak kullanılmıştır. Karahisar-ı Behramşah kalesi, nahiyeye merkezinden bağımsız olarak, köyün kuzeydoğusunda bölgeye hâkim bir tepe üzerine kurulmuştur. Eski Sivas-Kırşehir yolu üzerinde önemli duraklardan biri olduğu anlaşılmaktadır. Bu yol, büyük olasılıkla, Sivas-Yenihan (Yıldızeli) güzergâhından sonra Karahisar-ı Behramşah'tan geçiyor; yine Karahisar-ı Behramşah nahiyesi sınırları içerisinde yer alan Karamağara mezrasını takip edip, Sorgun-Osmanpaşa (Osmanlı egemenliğinin ilk dönemlerinde Hüseyinabad'a bağlı Sultaneymirci köyü)-Şefaati ve Hacıbektaş üzerinden Kırşehir'e ulaşıyordu²⁴. Seydi Ali Reis, 1557'de Sivas'tan Bozok'a giderken buraya ziyaret etmiştir²⁵. Karahisar-ı Behramşah Kâtip Çelebi tarafından Sivas eyaletinin bir kazası olarak gösterilmiştir.²⁶

Osmanlı Devleti'ne ait 887/1482 senesinde tamamlanan 15 numaralı tahrir defterinde Rum kaleleri başlığında *Sivas, Hargün, Medoş, Tokat, Firuz, Amasya, Turhal, İskilip, Osmancık, Cemele, Karahisar-ı Demirlü* adlarında 11 kalenin adına yer verilmiştir. Aynı tarihte Karahisar-ı Behramşah ve Ağcakale zeamet olarak anılmıştır²⁷. Karahisar-ı Behramşah kalesinin *mülazımlarına* (görevlilerine) ilişkin ilk verilere 1485 tarihli mufassal tahrir defterinden ulaşmaktayız. Kalenin Osmanlı kayıtlarına yansıyan ilk görevlileri *Mülâzımân-ı Kal'a-yı*

üzerine gönderilen bir Behramşah-ı Candar olduğunu da akla getirir. Bu açılardan Behramşah-ı Candarlardan birisinin kaleye adını verme olasılığını dile getirir. Bu bağlamda Paul Wittek'i kendisine dayanak yapar. Bk. Faruk Sümer, "Bozok Tarihine Dair Araştırmalar", *Cumhuriyetin 50. Yıldönümünü Anma Kitabı*, Ankara 1974, s. 333-335.

21 Bk. Esterabadi, *aynı eser*, s. 238. Amasyalı Hüseyin Hüsameddin Bey'in tarihinde de bu bilgiye rastlanmaktadır. Ancak Hüsameddin Bey Karahisar-ı Behramşah adını vermekle birlikte Bayramşah ihtimalini de bu konuyu izah ettiği kısımda göstermiştir. Abdizade Hüseyin Hüsameddin Efendi, *Amasya Tarihi*, cilt: 3, İstanbul 1327-1330-1925, s. 104.

22 Sümer, *aynı bölüm*, s. 333.

23 Esterabadi, *aynı eser*, s. 482. Bu bilgi Yaşar Yücel'in *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti* kitabında da yer almaktadır. 1397 senesinde Erzincan emiri Mutaharten üzerine yürümeden önce Kadı Burhaneddin'in Karahisar'ı Behramşah'a avlanmak için geldiği belirtilmektedir. Bk. Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını, Ankara 1970, s.147.

24 Hakkı Acun, *Bozok Sancağı (Yozgat İli) 'nda Türk Mimarisi*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2005, s. 441.

25 Seydi Ali Reis, *Miratü'l-Memalik*, İstanbul 1312, s. 96; Seydi Ali Reis, *Miratü'l-Memalik (Ülkelerin Aynası)*, hzl. Necdet Akyıldız, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul tarihsiz, s. 125.

26 Kâtip Çelebi, *Cihannüma*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1632, s. 622.

27 BOA, Td 15, s. 263-284.

Karahisari'l-mezkûr başlığında olmak üzere nahiyeye ait köy ve diğer yerleşim birimlerinin bitiminden sonra sıralanmıştır. Bu başlığın ardından atılan ikinci bir başlıkta kale mülazımları *cerehorân*²⁸ olarak isimlendirilmiştir (Bk. Ekler).

Cerehoranlardan üçünün görevi deftere açıkça yazılmıştı. Birisi *tabbal* diğeri *nakkarezen* olmak üzere iki davulcu ve sonuncusu *bevva* (kapıcı) kadrosundaydı. Şu an için cerehorlar hakkında söyleyebileceğimiz tek şey Karahisar-ı Behramşah kalesinin Osmanlılar zamanındaki ilk mülazımlarını bu ücretli askerlerin oluşturduğudur. Şöyle ki, defterde belirtilen bilgilere göre bunlar yaptıkları hizmete karşılık belirli bir miktarda buğday alıyorlardı. Dokuz kale görevlisinden sekizinin aldığı ücret toplam 74 mudd/37973,84 kg. buğdaydı. Bunların bir kısmının karşısına ise hem buğday hem de nakit olarak aldıkları akçe yazılıydı. Bu açıdan, bir kale görevlisinin ücreti yaklaşık 150 akçeydi²⁹. Son olarak, bunların kökeni hakkında tam fikir sahibi olmak da zordur. Tamamı Müslim adı taşıyan bu kişilerden birinin baba adının Abdullah olması kendisinin Gayrimüslim bir kökenden devşirilmiş olabileceği ihtimalini ortaya çıkarmaktadır.

1518 senesinde Karahisar-ı Behramşah'ın 10 personeli bulunuyordu (Bk. Ekler). Bu tarihe gelindiğinde, 1485'teki cerehoran adı verilen ücretli kale teşkilatının yerini timarları bulunan mülazımlara bıraktığı anlaşılmaktadır. 1485'ten itibaren *tabbal*, *surnayi*, *nakkarezen* gibi unsurlardan oluşan bir mehter takımının da³⁰ burada bulunması Zile kazasının güvenlik ve askeri merkezinin Behramşah olduğunu düşündürmektedir. Bu durum büyük ölçüde Zile ve Karahisar-ı Behramşah'ın bundan önce bir zeamet bütünü oluşturmasından ve zeameti Müşalimoğullarının üstlenmesinden kaynaklanmaktadır. Bir bakıma 1518 senesi itibarıyla Karahisar-ı Behramşah siyasi ve askeri açıdan yörede mühim bir merkez gibi durmaktadır. Kalede bir kale kumandanı (*dizdar*)³¹ ve adeta onun yardımcısı konumunda bir de *ser-bölükçü* vardı. Dizdar Müşalimoğullarından Emir Bey oğlu Ahmed'di. Kalede diğer görevliler ise üç merd, birer nakkarezen, tabbal, surnayi, bevva ve imamdı. Kale personelinin yıllık timar toplamı 12529 akçeydi. Dizdar 2006 akçelik timara sahipken, diğer personelin timarları 1000 ila 1300 akçe arasında değişiyordu³².

28 *Cerehor*, Selçuklular ve Osmanlılarda daha çok ordunun geri hizmetlerinde kullanılan ücretli askerlere verilen isimdir. Aslı cerâhor olan kelime, Farsçada "ücret, nafaka, maaş" anlamlarındaki *cerâ* kelimesiyle "yiyen, yiyici" manasındaki *hor* kelimelerinden meydana gelmiştir. Bk. Abdülkadir Özcan, "Cerehor", *TDVİA*, cilt: 7, İstanbul 1993, s. 393.

29 Karahisar-ı Behramşah'taki cerehoranlar için bk. BOA, Td 19, s. 173.

30 Karahisar-ı Behramşah kalesindeki mehter sınıfını oluşturanlar nakkarezen, tabbal ve surnayi idi. Nakkare, Arapça *nakr* vurma, hak etme kökünden gelen bir kelimedir. Osmanlı mehterhanesinin yüzlerine deri gerilmiş üç vurma sazından biridir. Nakkare çalanlara *nakkarezen* veya *nakkareî* adı verilmekteydi. Surnay kelimesi Türkçedeki zurnanın karşılığı olan Farsça bir kelimedir. *Sur* (dügün) ve *nây* (düdük, boru) kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur. Bk. Süleyman Sırrı Güner, "Osmanlı Musikisi ve Mehter", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 14 (Yaz 2007), s. 109-117. Mehter takımlarında zurna çalanlara surnâyî denmekteydi. *Tabbal* ise davulcu yerine kullanılan bir tabirdir. Bk. Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt: 3, MEB Yayını, İstanbul 1983, s. 369; aynı yazar, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, cilt: 2, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul 1983, s.649.

31 Dizdar kelimesi Farsça "diz" (kale) ve "dâr" (sahip) kelimelerinden oluşmuştur ve muhafaz anlamında kullanılmaktadır. Osmanlı Devleti'nde kale merkez komutanı için kullanılan bir tabir olmuştur. Dizdar hakkında daha detaylı bilgi için bk. "Dizdar", *Türk Ansiklopedisi*, cilt: XIII, MEB Yayını, Ankara 1966, s. 396-397; Şükrü Eftal Batmaz, "Osmanlı Devleti'nde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış", *OTAM*, Sayı:7, 1996, s.3-4; Orhan Kılıç, "Teşkilat ve İşleyiş Bakımından Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevacib Defterleri", *OTAM*, Sayı: 31 (Bahar 2012), Ankara 2013, s. 101-102.

32 Karahisar-ı Behramşah kalesinin 1518'deki kadrosu için bk. BOA, Td 85, s. 60-61.

1520 senesinde kaledeki personel sayısı halen 10'du (Bk. Ekler). Karahisar-ı Behramşah Kalesi dizdarı bir önceki icmal defterde de adı geçen Emir Bey oğlu Ahmed'di. Bu defa deftere Mirze Müşalim oğlu Ahmed şeklinde geçirilmişti. Bu tarihte kale deftere ilk defa *Müşalim Kalesi* adıyla yazılmıştı. Aradan geçen iki sene zarfında personel ve yaptıkları görevlerde herhangi bir değişiklik göze çarpmazken, personelin timar toplamı 14113 akçe olmuş; bir önceki döneme oranla 1584 akçe artmıştır³³.

1562'de Karahisar-ı Behramşah'ta bir dizdar, bir kale imamı ve sekiz de merd olmak üzere 10 personel bulunmaktaydı (Bk. Ekler). Bu açıdan bakıldığında yüzyıl ortasına gelindiğinde kalenin personel kadrosunda sayıca bir değişiklik olmadığı gözükmektedir. Dizdarın yıllık timar gelirinin 1520'ye oranla bir miktar arttığı ve 2700 akçeye yükseldiği gözden kaçmamaktadır. Bu tarihte Karahisar-ı Behramşah kalesindeki merdlerin timarları 1300-1400 akçe arasında yoğunlaşmaktaydı. En düşük timar geliri ise Emirhan isimli merde ait olan 1023 akçelik gelirdi. Ayrıca 1520'de Behramşah Kalesi personeline giden toplam 14113 akçelik timar bu tarihte pek de artmamış ve 14422 akçeye ulaşmıştı³⁴. Bu da daha ziyade dizdarın gelirindeki artışın sonucuydu.

1574 senesi itibarıyla Karahisar-ı Behramşah Kalesi'nde personelin biri dizdar, biri ser-bölükçü ve beşi merd olmak üzere 10'dan 7'ye gerilediği dikkatten kaçmamaktadır. Bu gerilemede en önemli etken söz konusu tarihte Zile kalesinin de faal hale gelmesidir. Bu tarihe girerken Behramşah kalesindeki mehterler Zile kalesine kaydırılmıştı. Kalenin 1574 itibarıyla toplam yıllık timar hâsılatı 12400 olurken kişi başına düşen timar miktarında gözle görülür bir artış söz konusudur (Bk. Ekler). Hüseyin isimdeki dizdarın yıllık geliri yaklaşık % 10 oranında artıp 3000 akçeye yükselirken; merdlerden tamamı artık 1400 akçe ve üzeri timarı olan görevliler durumuna yükselmişti. Burada çok dikkat çekici bir durum ise bu tarihe kadar kale dizdarının timarı olan Tezekçi köyünün gelirinin 6000'e yükselirken, dizdara bu gelirin yarısının ödenmesidir. Bu durum giderek Osmanlı sınırları ortasında kalan kalenin, Zile'de de kale teşkilatının kurulmasıyla beraber siyasi ve askeri ağırlığını yitirdiğinin bir göstergesidir. Kale personelinin gelirine konu olan köy sayısı da bu tarihte giderek sınırlandırılmıştır, diyebiliriz. Acacı'ya bağlı Hamzaköy, Karahisar-ı Behramşah nefis ve Muhtesib köylerinin 11700 akçelik gelirinin yalnız 9400 akçesi bu personele ayrılmaktaydı³⁵.

Karahisar-ı Behramşah Kalesi zaman içerisinde etkinliğini yitirmiş ve fonksiyonunu büyük ölçüde Zile kalesine bırakmıştır. Bununla beraber eski öneminden uzak kalan kaleyle ilgili arşiv kayıtları kalenin 18. yüzyıl ortalarına kadar aktif olduğunu göstermektedir. 10 Muharrem 1079/20 Haziran 1668 tarihinde kale mustahfızlarından Fazlı'nın ölümüyle boşalan görev oğulları Ebubekir ve Ali'ye iştiraken bırakılmıştır³⁶. 29 Zilhicce 1089/11 Şubat 1679 tarihli Sivas mir-i miranı Ahmed imzalı arz Kale Dizdarı Mehmed'in vefatı üzerine kaleme alınmıştır. Arzda boşalan dizdarlık görevinin ölen dizdarın oğlu Mustafa'ya verilmesi istenmektedir³⁷. 28 Receb 1113/29 Aralık 1701 tarihli Sivas Valisi onaylı buyuruldu

33 Karahisar-ı Behramşah kalesinin 1520 senesindeki durumu için bk. BOA, Td 98, s. 145-146.

34 Karahisar-ı Behramşah kalesinin 1562 senesindeki durumu için bk. BOA, Td 339, s. 130.

35 Karahisar-ı Behramşah kalesinin 1574 senesindeki durumu için bk. TKA, Td 254, s. 27a-28a.

36 BOA.AE.SMMD.IV.4817.

37 BOA.İE.AS.5.409.

Mustafa'nın bu göreve getirilmesine ilişkindir³⁸. 14 Zilkade 1114/1 Nisan 1703 tarihli bir timar hükmünden söz konusu tarihlerde kalede görevliler arasında bir ser-bölüğün yer aldığı görülmektedir³⁹. 16 Zilkade 1115/22 Mart 1704 tarihli bir arzdan Mustafa'nın halen dizdarlık görevini uhdesinde tuttuğu anlaşılmaktadır. Dizdar Hacı Mustafa'nın kaleme aldığı arzda kale mustahfızlarından Hüseyin isimli şahsın ölümü üzerine boşalan gedik timar ve mustahfızlık görevinin oğlu Ali'ye kayd edilmesi talep edilmektedir⁴⁰. 27 Ramazan 1156/14 Kasım 1743 tarihli iki görev tercih beratına göre Karahisar-ı Behramşah'taki gedik timarını yeterli bulmayıp başka tarafa giden İbrahim ve Mahmud'un timarları ve mustahfızlık görevleri Mehmed ve Bekir adındaki şahıslara tevcih edilmiştir⁴¹. Bu kayıtlar sonrasına ait başka kayda rastlanmaması 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kalenin ihmal edilmeye başlandığını ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte kalenin bulunduğu Müşalim köyü 19. Yüzyıla ait nüfus defterlerinde Muşlu Ali köyü adıyla kayda geçirilmiştir⁴².

Kalenin içerisinde olduğu Karahisar-ı Behramşah kazası ve köyü 3 Ramazan 1259/27 Eylül 1843 tarihinde günümüzdeki Kadışehri'ni ve köylerini de kapsar bir görünüm arz etmekteydi ve Bozok Sancağı dâhilinde sayılmaktaydı⁴³. 9 Ramazan 1272/14 Mayıs 1856 tarihinde Bozok'a bağlı bir kaza müdürlüğüydü ve bundan sonraki süreçte Akdağ madeni önem kazandıkça Karahisar-ı Behramşah kazası da önemi yitirmeye devam edecekti.

III.Ağcakale

Ağcakale, günümüzde Yozgat ili Kadışehri ilçesi⁴⁴ sınırları içerisinde kendisiyle aynı adı taşıyan köyde bulunmaktadır. Yozgat'a 112, Kadışehri ilçesine 12 km. uzaklıktadır.

38 BOA.AE.SMST.II.8.756.

39 BOA.AE.SMST.II.90.9579.

40 BOA.İE.AS.67.6011.

41 BOA.AE.SMDH.I.42.2479; BOA.AE.SMDH.I.2480.

42 13 Rebiü'l-evvel 1256/15 Mayıs 1840 tarihli nüfus defterinden köyde 63 hanede 181 erkek nüfusun yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu rakam köyde yaklaşık 362 kişinin yaşadığını ortaya koymaktadır. Köyde yazılan ilk isim köyde imam olan Kara Mehmed oğlu Abdülkadir'dir. İmamın kardeşi olan ikinci isim Kara Mehmed oğlu Halil köy muhtarıdır. Köydeki ilk altı hane Kara Mehmed oğlu sülalesindedir. Bu sülaleden başka Sipah oğlu, Ahmed oğlu, Dulkadir oğlu, Veli Çelebi oğlu, Kara Nebi oğlu, Müsellim oğlu, Dizdar oğlu, Kara Ömer oğlu, Abdülcelil oğlu, Hacı Bekir oğlu, Karaca Osman oğlu, Göğ Ömer oğlu, Memiş oğlu, Berber oğlu, Kuru Kafa oğlu, Kürt Osman oğlu, Köse Osman oğlu, Canikli Veli Koca, Bulgar oğlu, Teymürhan oğlu, Halil Fakih oğlu, Teymürcü oğlu, Deli Ali oğlu, Göğ Halil oğlu, Hacı Abdullah oğlu, Tekke-nişin oğlu, Kürt Mehmed oğlu, İmam oğlu, Battal oğlu, Receb oğlu, Fakih oğlu, Deli Ömer oğlu, Kasım oğlu, Kara Ömer oğlu, Sarı Mehmed oğlu, Evlad oğlu, Sadık oğlu, Bodur oğlu, İbiş oğlu, Molla oğlu, İnce oğlu, Çandır oğlu gibi aileler vardır. Köyde ١٧. hane reisi olan ve ٣٦. sırada yazılan orta boylu kır sakallı Dizdar Abidin ٦٠ yaşındaydı. Bu kişinin o tarihlerde gerçekten dizdar olup olmadığını anlamak gerçekten güçtür. Zira ondan sonra gelenlerin Dizdar oğlu sülalesini temsil etmesi bunun bir lakap olma ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Tekke-nişinlerin varlığı köydeki Ali Şir Zaviyesinin faal olduğunu delillendirmektedir. Köyden yalnız bir kişi madende hizmetkar olup çok az kişi Akdağ, Gelmuğad ve Zile tarafıyla bağlantılıdır. Ayrıca köyden Redif ve Mansure askerleri bulunmaktadır. Köydeki Müsellim oğlu sülalesi söz konusu aile ya da sülalenin Müşalimlerin bir devamı olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir. Bk. BOA.NFS.d.2087, s. 18b-21a.

43 BOA. ML.Vrd.d.894.

44 Ağcakale köyünün içerisinde yer aldığı Kadışehri ilçesi 1991 yılında kurulmuştur. Bk. Ömer Yılmaz, *Dini ve Folklorik Yönleriyle Kadışehri*, Maarif Mektepleri Yayını, Ankara 2017, s. 31. Osmanlıların ilk dönemlerinde toprakları büyük ölçüde Zile kazasına bağlıydı. Bu durum, aradaki bazı ufak değişiklikler dışarıda tutulursa 1921 yılına kadar deva etmiştir. 1921'de Çekerek'le beraber Devecidağı kazası altında birleştirilmiştir. 1944'te Çekerek'e bağlı bir nahiye sayılmıştır. Bekir Altındal, *Zela'da Zile'ye Tarihi Yolculuk*, İstanbul 2011, s. 157; Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 2006, s. 263.

Muhtemelen Osmanlılar dönemindeki Ağcakale'nin üzerinde bulunduğu blok kayalık bugün köyün kurulu olduğu düzlükten 200 m. kadar yüksektedir. Yöredeki bir inanışa göre, kale kalıntısının büyük ölçüde ortadan kalktığı kayalık alan üzerinde Şemunel Gazi⁴⁵'nin türbesi bulunmaktadır. Bu açıdan kalenin bulunduğu tepe, çevre insanların ziyaret ettiği önemli ziyaret yerlerinden birisidir. Kayalık içerisinde oyma merdivenlerle inilen bir su kaynağı da bulunmaktadır.

Selçuklular zamanında *Danışmendiye*, Eratna hâkimiyetinde *Rum* bölgesi sınırları içerisinde kaldığını düşündüğümüz Ağcakale büyük olasılıkla Zile ile Karahisar-ı Behramşah arasındaki yol üzerinde gözetleme fonksiyonunu yerine getiren bir özellik sergilmekteydi. Zile-Karahisar arasındaki yaklaşık 100 km.lik kuzey-güney istikametindeki bir yolun tam da ortasında bir noktada yer alması bu seçeneği destekler niteliktedir. Kale içerisindeki derin mahzenin (su kaynağının) aynı zamanda bir hapisane olarak kullanıldığı Kadı Burhaneddin dönemindeki kayıtlardan anlaşılmaktadır⁴⁶. Ağcakale ismi tarihi kayıtlarda ilk olarak Kadı Burhaneddin'in yaşamını ve mücadelelerini içeren *Esterebadi*'nin *Bezm ü Rezm* isimli eserinde geçmektedir. Eserde aktarılanlara bakıldığında, Ağcakale'nin kendi adıyla devlet kuran Kadı Burhaneddin açısından iki farklı önemi olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan birincisi Kadı Burhaneddin'in Eratna hâkimiyetine son vermeden önce bu kalede belli bir dönem hapis yatmış olması ve bu hapis yaşantısından sonra kendi devletini kurmaya kesin bir şekilde karar vermesidir⁴⁷. Kadı Burhaneddin Ahmed, Eratna hâkimiyetine son vermeden hemen önce rakipleri tarafından tuzağa düşürülüp kendi ifadesiyle 51 gün boyunca Ağcakale'de bir kuyu içerisinde tutsak edilmişti⁴⁸. 1381'de Kadı Burhaneddin Ahmed'in devletini kurmasından az bir zaman önce gerçekleşen bu hadise ve Ağcakale'de tutulmasına ilişkin *Esterabadi*: "... O kalenin adı Ağcakale idi. Renklerin en üstünü olan beyaz, aydınlık ve ferahlık işaretidir..."⁴⁹ demiştir.

45 Kalede bulunan Şemunel Gazi Türbesi binası tuğladan yapılmış olup üzeri betonarmedir. Türbe içerisinde Şemunel Gazi'ye ait olduğuna inanılan bir mezar yer almaktadır. Mezarın üzerinde bu zata ait olduğu söylenen ve savaş malzemesi olarak kullandığına inanılan iki geyik boynuzu bulunmaktadır. Bu zatın Hz. İsa'dan (as) sonra dünyaya geldiği ve O'nun havarilerinden biri olduğu rivayet edilmektedir. Bk. Ömer Yılmaz, "Kadışehri Yöresinde Mevcut Ziyaret Yerlerinin Bölge Halkının Dini, Kültürel ve Psiko-Sosyal Hayatına Etkisi" *I. Uluslar arası Bozok Sempozyumu (05-07 Mayıs 2016) Bildiriler*, cilt: 3, s. 448. Şemunel Gazi hakkında ayrıca bk. Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkubeleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara 1984, s. 18; Enver Günay, vd., *Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayını, Kayseri 1996, s. 52; İsmail Güllü, "Erciyes ve Çevresinde Dini İnanış ve Uygulamalar Şeyh Şaban Köyü Şem'unel Gazi Örneği", *I. Erciyes Sempozyumu (23-25 Ekim 2003) Bildirileri*, Kayseri 2004, s. 112-119.

46 *Esterebadi*, aynı eser, s. 123.

47 Kadı Burhaneddin'in 51 günlük hapis hayatını geçirdiği yer konusunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Kadı Burhaneddin Devleti hakkındaki en kapsamlı çalışmanın sahibi Yaşar Yücel Ağcakale'nin Artukabad'a (Tokat ili Artova ilçesine) yakın bir yerde olduğunu öne sürmüştür. Bk. Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını, Ankara 1970, s. 30. Kadı Burhaneddin'in yaşamını ve seferlerini konu alan *Bezm ü Rezm*'i dilimize çeviren Mürsel Öztürk bu kalenin Artukabad yakınlarında olduğunu iddia etmiştir. *Esterebadi*, aynı eser, s. 123. Kemal Göde ise Kadı Burhaneddin'in hapis tutulduğu Ağcakale'nin Kayseri Yuvalı köyü civarında bulunan ve büyük olasılıkla Kadı Ahmed'in ismine izafeten, günümüzde Kadı Bağları adıyla anılan yerdeki "Ağ Kale" olabileceği ihtimalini dile getirmiştir. Kemal Göde, *Eratnahılar (1327-1381)*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1994, s. 111. Bu iki görüşten birincisinin doğru olma ihtimali oldukça yüksektir. Bu görüşlerden birincisi doğru gözükmektedir. Zira, Ağcakale Kadışehri ile Artova arasında kalmakta ve bu iki yerleşimi de gözetleme imkanı sunan bir konumdur. Ayrıca, Kadışehri köyü (bugün Yozgat ili Kadışehri ilçesi) adını Kadı Burhaneddin'den almış olsa gerektir.

48 *Esterabadi*, aynı eser, s. 122.

49 *Esterebadi*, aynı eser, s. 123.

Kadı Burhaneddin açısından Ağcakale'yi önemli hale getiren ikinci önemli nokta, bu kalenin onun fethettiği ilk yer olmasıdır. Ağcakale'nin de içinde olduğu Eratna hâkimiyetindeki Rum bölgesinde yerel emirler güç sahibiydi ve Kadı Burhaneddin 1381'de devletini kurduğunda bölge merkezi bir otoriteden oldukça uzaktı. Bu nedenle, merkezi bir otorite arzulayan Kadı Burhaneddin aynı yıl kendisine karşı harekete hazırlanan Amasya Emiri Ahmed, Seyyidi Hüsam ve Nebi gibi emirlerin üzerine yürümüştür. Bu yürüyüş esnasında Kadı Burhaneddin Nebi'ye ait Ağcakale'yi almıştır. Kale muhafızlığını Körpe Bey'e vermiştir⁵⁰. 1382'de Tokat'ı iki kez kuşatan Kadı Burhaneddin Tokat emirinin Moğollarla işbirliği yapmasından ve Amasya emirinin de kendisine yardıma gelmemesinden dolayı başarısız olmuştur⁵¹. Kadı Burhaneddin'e karşı sürekli isyan halinde bulunan Seyyidi Hüsam ve Amasya emiri Ahmed'le bu olaylar sırasında işbirliği yapan Moğollar, ittifaktan ayrılıp pişman bir şekilde yaşadıkları yerlere dönmekteydi. Ne var ki dönüş yolları üzerinde bulunan Ağcakale'yi kuşatmışlar; alamamışlardı. Kuşatma sırasında ellerinde esir olarak tuttıkları Kadı Burhaneddin'in emirlerinden Pir Ali'yi kullanmak istemişlerdi. Moğol unsurlar bütün çabalarına rağmen, Kadı Burhaneddin'e bağlılığı tam olan Ağcakale'yi ele geçirememişlerdi. En sadık emirlerinden biri olan Pir Ali'nin bu kale yüzünden uğradığı sıkıntılardan kurtulmasını arzu eden Kadı Burhaneddin, kaleyi bütün sadakatine rağmen, Moğol asıllı Körpe Bey'den alıp yönetimini bir başkasına vermişti. Kalenin yönetiminin bu şekilde, Moğolların yüzünden Körpe Bey'in elinden alınması üzerine Moğollar ellerinde tuttıkları Pir Ali'yi serbest bırakıp aman dilemek zorunda kalmışlardı⁵².

Kadı Burhaneddin'den sonra Osmanlı egemenliğine giren kalenin 1455'te fonksiyonu hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Mustafa Bey diye birinin *Ağcakale zaimi* olduğu 1482 tarihli icmal tahrir kayıtlarından öğrenilmektedir. 1485 ve diğer tarihlerde Halka-i Hass nahiyesi içerisinde gösterilen Ağcakale, 1518'de Turhal kalesinden hemen sonra deftere kaydedilmiştir. Kalenin Turhal kalesinden hemen sonra zikredilmesi ve ayrıca kale merdlerinin gelirleri içerisinde Turhal'a bağlı iki köyün malikâne gelirlerinin önemli bir yer tutmasından yola çıkılarak Ağcakale'de profesyonel kale teşkilatının kurulmasında Turhal kalesinin imkân ve personelinden yararlanıldığını söylemek yerinde bir yaklaşım olacaktır⁵³.

Halka-i Hass nahiyesinde bulunan Ağcakale'nin personeline ilişkin ilk somut veriler 1485 tarihlidir. Bu tarihte, kalede dokuz personel bulunmaktaydı (Bk. Ekler). Bunların gelirlerine ilişkin herhangi bir ipucunun defterde verilmemesi kalenin Osmanlı dönemine ait bu ilk personel grubunun vazifelerini belirli bir muafiyet karşılığında yaptığını düşündürmektedir. Kale personeli konusunda en dikkat çekici durum, hiç şüphesiz kalede yazılan ilk üç ismin kardeş oluşudur. Bunun dışında neferlerden birinin önünde *garip* yazmaktadır⁵⁴. Son olarak, 1485'te hem Karahisar-ı Behramşah hem de Ağcakale kalelerinde dokuzar personelin istihdam edilmesi sistematik bir politikanın sonucu gibidir. Ayrıca, bu tarihe kadar kale personellerini içeren kayıtlar defterde bulunmazken, söz konusu tarihte kalelerin şenlenmiş gözükmesinde Akkoyunlu-Osmanlı çatışmasının rolü de var gibi gözükmektedir. Fatih Sultan Mehmet döneminde Uzun Hasan'ın Tokat'a kadar gelip Tokat'ı yakıp yıkması sonrası bölgede

50 Esterebadi, *aynı eser*, s. 248-249; Yücel, *aynı eser*, s. 65.

51 Abdülkerim Özyayın, "Kadı Burhaneddin Devleti", *TDVİA*, cilt: 24, İstanbul 2001, s. 76-77.

52 Esterebadi, *aynı eser*, s. 258; Yücel, *aynı eser*, s. 68-69.

53 Kalenin 1518'deki durumu hakkında bk. BOA, Td 85, s. 74-75.

54 Ağcakale'nin 1485 senesindeki personeli için bk. BOA, Td 19, s. 130.

askeri önlemler artırılmış gibi durmaktadır. Zira, Fatih dönemine gelindiğinde yöre henüz Osmanlı Devleti'nin doğu ve hatta güney sınırlarına yakın bir konumdaydı.

1518'de Ağcakale'nin altı kişilik bir kadrosu vardı (Bk. Ekler). Kalede bir *dizdar*, bir *kethüda* ve dört *merd* istihdam edilmişti. 1518'de toplam 10099 akçe olan mustahfiz timarlarının 2668 akçesi dizdara aitti. Kethüdanın yıllık kazancı 1686 akçeydi. Kale merdleri 1400-1450 akçenin üzerinde timarlara sahipti⁵⁵.

1519 tarihli mufassal defterde kalede 10 neferin bulunduğu anlaşılmaktadır (Bk. Ekler). Bununla birlikte, bu isim listesinde bir önceki tarihte kale personeli içerisinde zikredilen isimlere yer verilmemesi düşündürücüdür⁵⁶. Bu durumun 1519 senesinde Şah Veli isyanı esnasında kalede bir tahribat olması ya da kale personelinin isyan sırasında ihmalkar davranması ile ilgili olup olmadığına dair elde bir belge yoktur.

1574 senesinde 12 numaralı mufassal tahrir defterinde Ağcakale'de yaşayanlar *hizmetkaran-ı kale* başlığı altında yazılmıştı. Toplam 41 neferin deftere geçirildiği Ağcakale'de kale personeli ile birlikte personelin yetişkin oğullarının da kaydedildiği görülmektedir⁵⁷. 1574 tarihli icmal verilerinde Ağcakale'de 10 personel yazılı olup bunlardan yalnız *Dizdar Sancı*'nin 3000 akçelik timar geliri yanında belirtilmiştir. Dizdarın timar gelirini Halka-i Hass'a bağlı Yoncalık köyünün divani ve niyabet hâsılı oluşturmaktaydı. Kalanların ise kaleye hizmetleri karşısında vergiden muaf oldukları dile getirilmiştir⁵⁸. Bu açıdan bakıldığında, 1574 senesi itibarıyla Ağcakale'nin yavaş yavaş askeri bir üs olmaktan çıkıp aynı zamanda sakinlerinin belirli bir muafiyet karşılığı savunma görevini de yerine getirdiği bir yerleşim merkezine dönüşmeye başladığı söylenebilir.

16. yüzyıl sonrasında belgelerde kale özelliğiyle pek anılmayan Ağcakale köyü 29 Zilhicce 1250/28 Nisan 1835 tarihi itibarıyla Ankara Vilayeti Bozok Sancağına bağlı Karahisar-ı Behramşah kazasının köyleri arasındaydı. Köyde 42 erkek nüfus vardı. Bu da köyde yaklaşık 84 kişinin yaşadığının delaletiydi. Köyün ilk ismi Dizdar oğlu çiftçi Bekir olup köyün muhtarıydı. Dizdar oğlu lakabı köyde kale teşkilatının varlığının söz konusu tarihe kadar hatırlandığını göstermekte ve son dizdarın ailesinin köyde kaldığını göstermektedir. Köyde ikinci hanenin reisi Dizdar oğlu Mehmed ikinci muhtar konumundaydı. Üçüncü hanenin reisi de Dizdar oğullarındandı. Köyde diğer sülaleler şunlardı Kaya oğlu, Göğ oğlu, Nasif oğlu, Tankaş oğlu, Köse oğlu, Ali Dede oğlu, Fırka oğlu, Tan Osman oğlu sülaleriydi⁵⁹. 29 Zilhicce 1261/29 Aralık 1845 tarihli Temettüat defterinde Ağcakale köyü Sivas eyaletine bağlı Bozok kaymakamlığı dâhilindeki Karahisar-ı Behramşah kazası içerisinde yer almıştır. Bu defterde köy toplam 8 hane olarak kayda geçirilmiştir. Birinci hane reisi Dizdar Mehmed nüfus kayıtlarında Dizdar oğlu Mehmed olarak kayda geçen kişidir. Köyde buğday, arpa tarımı, koyun, keçi, inek, kısrak, merkeb, manda ve öküz yetiştiriciliği ve arıcılık yapılmaktaydı⁶⁰. Ayrıca Nasif oğlu sülalesi temettüat defterinde Nasuh oğlu şeklinde yazılmıştı.

55 Ağcakale'nin 1518 senesindeki personeli 85 numaralı icmal defterde yer almaktadır. Bk. BOA, Td 85, s. 74-75.

56 Ağcakale'nin 1519'daki personeli için bk. BOA, Td 79, s. 220.

57 TKA, Td 12, s. 162a.

58 Ağcakale'nin 1574 senesindeki personeli için bk. TKA, Td 254, s. 30b.

59 BOA.NFS.d.2085, s. 27a.

60 BOA.ML.VRD.TMT.d. 13830.

IV.Kalelerin Günümüzdeki Durumuna Ait Bazı Gözlemler

Tarihi hakkında tespit ettiklerimiz dışında bu iki kaleyi yerinde görmek ve bugünkü durumunu tespit etmek çalışma açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle 4 Mayıs 2017 tarihinde sabah saat 06.30 sularında ben Gaziosmanpaşa Üniversitesi öğretim üyesi Murat Hanilçe yanımda öğrencilerim Mikail Devedebakan ve Halil İbrahim Doğdu ile beraber otomobilimizle bu iki kalenin olduğu köyleri incelemek üzere yola çıktık. Tokat'tan Yıldızeli'ne ve oradan Akdağmadeni'ne doğru yol güzergâhında ilerledik. İlk durağımız Karahisar-ı Behramşah kalesinin bulunduğu Müşalimkalesi köyü oldu. Müşalim köyü Akdağmadeni ile Kadışehri'ni birbirine bağlayan ve bölünmemiş bir asfalt yol üzerinde ilk köydü. Köye ulaştığımızda sabah saat 08:22 idi. Kalenin olduğu yere vardığımızda köyde üç senedir bekçilik yaptığını öğrendiğimiz Dursun Okur ile karşılaştık. Dursun Okur'un 54 yaşında, ortaokul bire kadar okumuş ve köye Kayseri'den gelen ve Mollaoğulları lakabını taşıyan bir sülaleden olduğunu öğrendik. Dursun Okur yardım isteğimizi kırmadı ve kaledeki incelemelerimiz sırasında bize refakat edip çeşitli sorularımıza cevap verdi. Köydeki gezimiz sırasında en büyük şanssızlığımızın günlerden Perşembe olması olduğunu öğrendik. Çünkü Perşembeleri köylüler Akdağmadeni'nde kurulan Pazara gitmekteydi.

Kale köyün kuzeyinde idi. Kalenin batı eteğinde kaleye yakın bir mezarlık içinde iki tane türbe dikkat çekmekteydi. Bu iki türbeden daha yüksekte olanı (kaleye daha yakın) olan 15. yüzyılın ikinci yarısında Zile zaimi olan ve bu kalede oturan Müşalim oğlu Ali Bey'e aitti. Tarihi kayıtlarda rastladığımız Dizdaroğlu sülalesinin varlığını köyde araştırdık. "Acaba Müşalimoğulları nesli bir şekilde günümüze ulaştı mı?" sorusuna yanıt aradık. Ne var ki köyde böyle bir ailenin varlığına rastlayamadık. Öte yandan köyün dışarıya çok göç verdiğini tespit ettik. Halkın çoğunluğu Ankara, Almanya, Hollanda, Avusturya ve Fransa'ya göç etmişti. Bununla birlikte köy dışardan göç almıştı. Örneğin köyde bulunan Dadaşlar ve Battallar lakaplı aileler Erzurum tarafından bu köye gelip yerleşmişti.

Köy biri kalenin güney eteğinde olmak üzere iki mahalleye ayrılmaktadır. Kalenin güney eteğinde olan taraf Büyük Geçe, kuzey tarafında olan ise Küçük Geçe Mahallesi olarak adlandırılmaktadır. Bu iki mahallenin ortasından Bahçe Deresi geçmektedir. Büyük Geçe Mahallesi 80 hane civarında, Küçük Keçe Mahallesi ise 40 hane civarında olup köyün nüfusu yaklaşık 550-600 civarındadır.

Kale bir tepenin taş bloğunun üzerindeydi. Kalenin kuzey eteğine doğru 5 metre çapında bir kayanın oyulması sonucunda yapılan bir su kuyusu gördük. Kuyunun derinliği 5-6 metre civarındaydı. Bununla birlikte içi toprakla dolduğu için gerçek derinliği hakkında net bir bilgi vermek zordur.

Kalenin üzerinde bulunduğu kaya bloğunun çeşitli yerlerinde özellikle de kuzey ve kuzeydoğu yönlerinde büyük kaya parçalarının düştüğü ve kayaların sürekli yarıyor izlenimini verdiğini tespit ettik. Bu blok kayaya çıplak gözle yakından bakıldığında, ilk önce kayaların üzerinde biçimlendirme çalışmaları yapıldığı düşüncesi belirmektedir. Ne var ki kayaların tamamının benzer şekilde olması bu olasılığı ortadan kaldırmakta ve bu durumun doğal bir oluşumdan meydana geldiğini göstermektedir. Kayaların şekilleri, üçgen ve altıgen prizmalar şeklindedir.

Saat 09:10'da kale duvarlarının içerisine girdik. Kale duvarlarına baktığımızda iki farklı duruma şahitlik ettik. İlk olarak kalenin güney-batı duvarının en az iki farklı dönemde tamir gördüğü hissine kapıldık. Çünkü alt temel kısmındaki taşlar siyah, üst kısmındaki taşlar ise daha çok sarı veya krem rengi görünümündeydi. İkinci olarak, kalenin güney burcu adeta bir gözetleme kulesini andırıyordu. Kalenin güney tarafında kayalık azalmaktaydı. Surların kalınlığına baktığımızda yine aralarında farklılıklar vardı. Güney burçların olduğu duvarlar yaklaşık 5 metre kadar genişlikteydi. Kalenin doğu ve kuzeydoğudaki duvarları iyice ortadan kalkmıştı. Kalenin iç kısmından doğu tarafta bir çıkış tünelini andıran bir kayanın içi oyulmuş vaziyette içi toprakla dolmuş bir mağara bulunmakta ve bu mağaranın çıkışı kalenin doğusunda bir çeşmeye çıkmaktadır. Kalenin farklı yönlerinde kaya tepeleri vardı ve bu kaya tepelerin zirvesindeki çıkıntılar birer gözetleme kulesini andırıyordu. Kalenin kuzeyindeki tepeye Bardakça (Zivri) tepe, Doğusundaki tepeye Gavur Tepe, Kalenin (köyün) batısında 5-6 km uzaklıkta ufuk çizgisindeki kaya tepesine Toşal ve güneybatısındaki kaya tepesine ise Tülüce adı verilmekteydi. Bir de kalenin güneydoğusunda 10-15 metre yüksekliğinde Tilki Kaya adı verilen bir kaya parçası vardı.

Büyük Geçe Mahallesi kalenin kuzeydoğusu boyunca devam etmekteydi. Daha kuzeydoğusunda ise Küçük Geçe Mahallesi bulunmaktaydı. Büyük Geçe Mahallesindeki cami yanında bir kayalık vardı ve burası mezarlık olarak kullanılmaktaydı. Mezarlara baktığımızda yeni dönem mezarların yanında eski dönem mezarları da vardı. Mezar taşları o kadar yıpranmış ve yosunla kaplanmıştı ki mezarlarda yatanların isimlerine dair hiçbir bilgi ve iz kalmamıştı ve bu kayalığa da Sela kayalığı denilmektedir. Bu kayalığın batısında Aşevi Tekkesi bulunmaktadır. Tekkenin içine baktığımızda bakımsız bir mezar gördük ama mezar hakkında hiçbir bilgi yoktu. Kalenin kuzey eteğindeki evlerin arasında Üşüdüm adında bir tekke vardı. Rivayetlere göre adamın birisi üşümüş ve buraya gelmiş; daha sonra burada vefat etmişti. Bu tekke de Aşevi Tekkesi gibi bakımsızdı. Tekke içindeki mezar hakkında hiçbir bilgi bulamadık. Cami kapısının karşısında bir tane çeşme bulunmaktaydı ve bu çeşmenin başında Arap harfleriyle yazılan bir tane taş kitabe vardı. Bu kitabenin fazlaca zarar görmesinden dolayı yazısı pek okunmuyordu. Sadece tarihini okuyabildik. Tarih olarak H. 1136/M.1723-1724 yazısını görebildik. Caminin duvarına başka bir yerden getirilip monte edildiğini düşündüğümüz kitabede ise "Sâhibü'l-hayrât ve'l-hâsenât Dizdar-zâde Merhûm Ömer Ağa ruhu için el-Fatiha sene 1316" yazılıydı. Bu durum yeni caminin bulunduğu yerde Dizdaroğullarının mezarlarının bulunabileceği ve Müşalim soyundan bazı kişilerin 1900'lü yılların başına kadar yaşadığını ortaya koymaktadır. Ne var ki bu kitabe belki de çeşmenin kitabesi olup bilinçsiz ellerle bu duvara eklenmiş olabilir.

Köyün geçim kaynağı hayvancılık ve çiftçiliktir. Köyde genellikle büyükbaş hayvancılık yapılmaktadır. Köydeki tarımsal ürünlere baktığımızda genellikle buğday, nohut, mercimek, şekerpancarı ve patates yetiştirilmektedir. Ayrıca köyde çoğunlukla elma, kavak, vişne ve kuşburnu ağaçları görülmektedir.

Köyün bitki örtüsü İç Anadolu bölgesinde yer almasından dolayı bozkırdır. Kalenin kuzey etekleri boyunca Kurt Kulağı adında, kuzeydoğusuna gelindiğinde köylülerin Yüzerlik ve Sığır Kulağı olarak adlandırdığı bitkiler bulunmaktadır. Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi burada da yüzerlik bitkisinin nazara iyi geldiğine inanılmaktadır.

Müşalimkalesi köyünden sonra Akdağmadeni ve Yozgat'a uğradık. Özellikle Akdağmadeni'nde Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine ait binalara rastladık ancak çoğu restore edilen bu binaların üzerinde tanıtıcı yazılar olmamasına şaşırдық. Bu durum esasında Müşalimkalesi köyüne giderken de söz konusuydu. Biri eğer bilinçli olarak bir kale aramıyorsa Müşalimkalesi köyünü yalnız bir köyden ibaret sayabilirdi. Aynı sıkıntıyı, belki daha büyüğünü Yozgat'tan ayrılıp akşam 18:00 civarında ulaştığımız Kadışehri ilçesinde yaşadık. Yozgat-Sorgun üzerinden gittiğimiz Kadışehri'nde Akçakale'yi tanıtan hiçbir levha bulamadık. Haliyle Akçakale'yi zor bir çabayla ve kendi imkânlarımızla bulduğumuzu söylemek zorundayım.

Köyü bulmak kadar köye ulaşmak da oldukça zor oldu. Yağışlı bir günde köy yoluna girmemiz zorluğu daha da etkiledi. Köyün yolu oldukça dar olup yalnız bir aracın geçebileceği genişlikteydi. Köyün içindeki yol daha kötü durumdaydı ve yağın yağmur sonucunda çamurla kaplanmıştı. Kalenin hâkim olduğu konumla Yozgat-Zile-Tokat arasındaki çok geniş bir sahayı gözetleyecek bir imkân sunmakta olduğunu fark ettik. Bu da kalenin geçmiş zamanlarda geniş bir yol ağını ve aynı zamanda diğer hareketleri gözlemlemek gibi bir amaca hizmet ettiğini doğrulamaktadır. Zira Kadışehri ilçe sınırlarından çıkıp Tokat ili Artova ilçesine doğru yolumuza devam ederken uzun süre bu kaleyi izleme şansımız oldu.

V. Sonuç ve Değerlendirme

Yozgat ili sınırlarında bulunan Karahisar-ı Behramşah ve Ağcakale kaleleri Osmanlı Devleti'nden günümüze doğru yapılan idari düzenlemeler sonrasında birer merkez olma özelliklerini ve ana ulaşım yollarındaki konumlarını yitirmişlerdir. Bu nedenle halen köy konumunda olan bu iki kaleyi şehir turizmi ve olanakları içerisinde değerlendirmek oldukça güçtür. Haliyle, bu iki kalenin canlandırılması için kırsal turizm bileşenlerinin bir arada devreye sokulmasında yarar vardır. Kırsal turizm bileşenlerinden ilki dağlar, göller, nehirler, ormanlar, doğa manzaraları gibi öğeleri kapsayan kırsal alanlardır. Bilhassa Karahisar-ı Behramşah yöresine yakın kesimler Yozgat'ın ormanlık alanlarıdır. Kırsal turizmin ikinci bileşeni çağdaş mimari, tarih öncesi miras, kaleler, kiliseler, vb. ve köyleri kapsayan kırsal mirastır. Ağcakale ve Karahisar-ı Behramşah'ın bu ikinci bileşenle birleşen birçok katma değeri vardır. Bunların başında Ağcakale'deki Şemunel Gazi ziyaret yeri ve Karahisar-ı Behramşah'taki Ali Şir vb. zaviyeler ile kalede kaleye adını veren Müşalimlerin türbeleri dikkate değerdir. Kırsal turizmin üçüncü bileşeni ise kırsal yaşamı oluşturan el sanatları, yerel etkinlikler, beslenme, agriturizm ve geleneksel müziktir. Yozgat'ın bu iki kaleyi içine alan bölümünde bilhassa hobi bahçesi, vb. agriturizm hareketleri canlandırılabilir. Kırsal turizmin son bileşeni ise kırsal etkinliklerdir. Özellikle bisiklete binme, balık tutma, at binme, avcılık ve yürüyüş gibi etkinlikler bu bileşeni oluşturmaktadır. Karahisar-ı Behramşah'ın geçmiş dönemlerde bir av sahası olduğu dikkate alınırsa bu bileşen de söz konusu yörede turizm potansiyelini geliştirmede harekete geçirilebilir.

Sonuç itibarıyla, özellikle Türkegemenliği döneminde geç şehirleşen Yozgat ve çevresinde sınırlı sayıda Türk eserinin bulunduğu dikkate alınırsa bu iki kale yöre turizmine belirli oranda katkı sağlayabilir. Bunun için bazı çalışmalar yapılması gerektiği muhakkaktır. Örnek vermek gerekirse, ilk olarak bu iki kalenin ciddi anlamda restore edilmesi şarttır. Restore uzun zaman alacaksa en azından kalıntıları hala ayakta olan Behramşah kalesi ve çevresinin daha fazla tahribata uğramadan koruma altına alınması gerekmektedir. Bu yapılmadığı takdirde kalenin son kalıntıları da ya yıkılacak ya da taşlar köydeki inşaatlara devşirme malzeme olmaya

devam edecektir. Bu köyde planlı bir yüzey araştırmasına da acilen ihtiyaç vardır: Zira köyde var olan son kitabeler bilinçsiz bir şekilde yer değiştirmektedir. Sayısı bir ikiyi geçmeyen bu kitabelerin bir an önce koruma altına alınması gerekmektedir. İkinci olarak bu iki kale ve çevresini görsel ve yazılı medya ortamında etkin bir şekilde tanıtmak gerekmektedir. Ayrıca bu iki kalenin bulunduğu noktaya giden karayollarının daha bakımlı hale getirilmesi ve karayolları üzerine bu kalelere gidişi kolaylaştıracak tanıtıcı levhalar konulması yararlı olacaktır. Özellikle bu iki kaleden Ağcakale'ye ulaşmak oldukça zordur. Yaptığımız gezilerde gördüğümüz kadarıyla yöre halkının bu kaleler konusunda bilinçlendirilmeye ve eğitime muhtaç olduğu anlaşılmıştır. Şöyle ki köylülerin bu kaleler hakkındaki bilgisizlikleri gerçek bilgilerin zamanla efsane ve hurafelerle tahrip edilmesi sonucunu doğurmuştur. Son olarak kırsal turizm bileşenleri toplu olarak değerlendirilip bu yöreler ziyaretçiler açısından daha ilgi çekici ve fonksiyonel imkânlarla desteklenebilir.

Kaynakça

1.Arşivler

a.*Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*

b. *Tapu Kadastro Arşivi (TKA)*

2.Basılı Eserler

Abdizade Hüseyin Hüsameddin Efendi, *Amasya Tarihi*, cilt: 1-4, İstanbul 1327-1330-1925.

Abdülkadir Özcan, "Cerehor", *TDVİA*, cilt: 7, İstanbul 1993, s. 393.

Abdülkerim Özaydın, "Kadı Burhaneddin Devleti", *TDVİA*, cilt: 24, İstanbul 2001, s. 76-77.

Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkıbeleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara 1984.

Aziz B. Erdeşir-i Esterebadi, *Bezm ü Rezm*, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1990.

Bekir Altındal, *Zela'da Zile'ye Tarihi Yolculuk*, İstanbul 2011.

Besim Darkot, "Karahisar", *İslam Ansiklopedisi (İA)*, cilt: 6, MEB Yayını, İstanbul 1977, s. 276-284.

"Dizdar", *Türk Ansiklopedisi*, cilt: XIII, MEB Yayını, Ankara 1966, s. 396-397.

Enver Günay, vd., *Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayını, Kayseri 1996.

Faruk Sümer, "Bozok Tarihine Dair Araştırmalar", *Cumhuriyetin 50. Yıldönümünü Anma Kitabı*, Ankara 1974, s. 309-351.

Hakkı Acun, *Bozok Sancağı (Yozgat İli)'nda Türk Mimarisi*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2005.

Hakkı Yurtlu, *Geçmişten Günümüze Akdağmadeni*, Ankara 2001.

İbn-i Bibi, *El-Evamirü'l-Alaiye Fi'l-Umuri'l-Alaiye*, çev. Mürsel Öztürk, cilt: 1, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1996.

İsmail Güllü, "Erciyes ve Çevresinde Dini İnanış ve Uygulamalar Şeyh Şaban Köyü Şem'unel Gazi Örneği", *I. Erciyes Sempozyumu (23-25 Ekim 2003) Bildirileri*, Kayseri 2004, s. 112-119

Kâtip Çelebi, *Cihannüma (1632)*, Matbaa-i Amire İstanbul.

Kemal Göde, *Eratnalılar (1327-1381)*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1994.

Koray Özcan ve Zekiye Yenen, "Anadolu-Türk Kent Tarihine Katkı: Anadolu Selçuklu Kenti (XII. Yüzyılın Başından XIII. Yüzyılın Sonuna Dek)", *Megaron* (2010), 5/2, s.55-66.

Koray Özcan, "Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Tipolojileri II: Karahisarlar", *Milli Folklor*, 2008, Yıl 20, sayı: 77, s. 89-101.

Lütfi Arslan, *H. 963, M. 1556 Tarihli Mufassal Tahrir Defterine Göre Bozok Sancağı'nın Ekonomik ve Demografik Yapısı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005.

M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, cilt: 2, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul 1983.

Metin Tuncel; "Karahisar ", TDVİA, cilt: 24, İstanbul 2001, s.416-418.

Nazmi Sevgen, *Anadolu Kaleleri*, cilt: 1, Ankara 1960.

Orhan Kılıç, "Teşkilat ve İşleyiş Bakımından Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevacib Defterleri", *OTAM*, Sayı: 31 (Bahar 2012), Ankara 2013, s. 87-128.

Osman Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III. Celaleddin Karatay, Vakfı ve Vakfiyeleri", *Bellekten*, cilt: 12, sayı: 45, Ocak 1948, s. 17-171.

Ömer Yılmaz, "Kadışehri Yöresinde Mevcut Ziyaret Yerlerinin Bölge Halkının Dini, Kültürel ve Psiko-Sosyal Hayatına Etkisi", *I. Uluslar arası Bozok Sempozyumu (05-07 Mayıs 2016) Bildiler*, cilt: 3, s.438-453

_____, *Dini ve Folklorik Yönleriyle Kadışehri*, Maarif Mektepleri Yayını, Ankara 2017.

Paul Wittek, "Bizanslılardan Türklere Geçen Yer Adları", çev. Mihri Eren, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I, (1969), s. 193-240.

Salim Koca, "Diyar-ı Rum'un (Roma Ülkesi=Anadolu) "Türkiye" Haline Gelmesinde Türk Kültürünün Rolü", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 23 (Bahar 2008), s. 1-53.

Semavi Eyice, "Kale", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, cilt: 24, İstanbul 2001, s. 234-242.

Seydi Ali Reis, *Miratü'l-Memalik (Ülkelerin Aynası)*, hzl. Necdet Akyıldız, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul tarihsiz.

Seydi Ali Reis, *Miratü'l-Memalik*, İstanbul 1312.

Süleyman Sırrı Güner, "Osmanlı Musikisi ve Mehter", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 14 (Yaz 2007), s. 109-117.

Şükrü Eftal Batmaz, "Osmanlı Devleti'nde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış", *OTAM*, s. ayı:7, 1996, s. 3-9.

Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 2006.

Tuncer Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004.

Yaşar Öcal, *Akdağ Maden-i Hümayunu İşletmesi Örneğinde Osmanlı'da Maden İşletmeleri (1796-1914)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Tokat 2016.

Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını, Ankara 1970.

Yunus Koç, *XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağının İskan ve Nüfus Yapısı*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1989.

EKLER

Ek-1. 1518'de Karahisar-ı Behramşah Kalesi Timarları (BOA, Td 85, s. 60-61)

Mustahfız (Görevli)	Timarın Bulunduğu			Timara Konu Olan		Görevliye Yansıyan
	Nahiye	Karye-mezra-kışlak vs.	Yerleşim Biriminin Ekilebilir Arazi Miktarı	Gelirin Türü	Hasıl	
Ahmed veled-i Emir Bey, dizdar	Karahisar-ı Behramşah	Tezekçi kr.		0	1826	2006
		Kürdükdibi mz.		İki başdan	180	
Hasan bin Halil ser-bölükçü ve Pirlı ve İbrahim ve Hamza ve Mahmud nakkarezen ve Hasan bin Hızır tabbal ve Hüseyin zurnayi ve Taşmur bevvab	Karahisar-ı Behramşah	Muhtesib		Malikane	945	9523
	Budaközü	Sarukoca kr.		0	1410	
	Karahisar-ı Demirlü	Mestan kr.		0	1690	
	Karahisar-ı Behramşah	Başköy mz. tabi Bubak		0	370	
	Hüseyinabad	İsafakih kışlası		Malikane	272	
			Gerdek mz.	3 çiftlik	Malikane	
	Sorkun	Zeyneddin mz.	10 çiftlik	Malikane	451	
			5 çiftlik	Malikane	540	
				Malikane	310	
			7 çiftlik	Malikane	520	
			4 çiftlik	Malikane	460	
			10 çiftlik	Malikane	630	
				Malikane	410	
	Yortan kr.		0	1145		

Ek-2. . 1519'da Karahisar-ı Behramşah Kalesi Timarları (BOA, Td 98, s. 145)

Mustahfız (Görevli)	Timarın bulunduğu		Timara Konu olan		Görevlilere Yansıyan Hasıl
	Nahiye	Karye-mezra-kışlak vs.	Gelirin Türü		
Ahmed veled-i Mirze Müşalim, dizdar-ı kale-i Behramşah	Karahisar-ı Müşalim	Tezekçi kr.	Divani	1879	2349
	Karahisar-ı Müşalim	Kürdükdibi mz.	İki başdan	220	
	Karahisar-ı Müşalim	Sincanlı mz.	Divani	250	
Timar-ı mezkurin an merdân-ı kale-i mezbûr.	Karahisar-ı Behramşah	Nefs-i Karahisar-ı Behramşah	Malikane	3345	11764
	Acacı	Hamzaköy-i Köhne kr.	Divani	1210	
	Karahisar-ı Müşalim	Aktaş ve Kongün kr.	İki başdan	1800	
	Karahisar-ı Müşalim	Muhtesib kr.	Malikane	1000	
	Karahisar-ı Müşalim	Sapar kr.	Divani	620	
	Hüseyinabad	Kapaklu kr.	Divani	1354	
	Karahisar-ı Müşalim	Alacakilise mz.	İki başdan	470	
	Karahisar-ı Müşalim	Karuköy mz.	İki başdan	450	
	Karahisar-ı Müşalim	Kuldan mz.	Divani	370	
	Karahisar-ı Müşalim	Sarucahacı mz.	İki başdan	315	
	Karahisar-ı Müşalim	Bazarcık mz.	İki başdan	500	
	Karahisar-ı Müşalim	Karaağaç mz.	0	330	

Ek-3. 1562'de Karahisar-ı Behramşah Kalesi Timarları (BOA, Td 339, s. 130)

Mustahfız (Görevli) Adı ve Görevi	Timarın Bulunduğu		Timara Konu Olan		
	Nahiye	Karye- mezra- kışlak vs.		Hasılı	
Hasan Çavuş, dizdar-ı kale-i Karahisar-ı Behramşah	Karahisar-ı Behramşah	Tezekçi kr.		2700	2700
Mehmed Fakih, <i>imam-ı kale-i mezbure</i> ve Kutlu ve Ali veled-i Halil ve Sufi ve Hızır ve Emirhan ve Pir Veli ve Mirza ve Hüseyin <i>an- merdân-ı kale-i Karahisar-ı Behramşah</i>	Karahisar-ı Behramşah	Karahisar-ı Behramşah nefs		4000	
	Acacı			3000	
	Karahisar-ı Behramşah	Tayyib? mz.		1728	
	Karahisar-ı Behramşah	Sapar kr.	0	900	
	Karahisar-ı Behramşah	Kürdük Dibi mz.	0	1200	
	Karahisar-ı Behramşah	Kuldan mz.	0	600	

Ek-4. 1574'te Karahisar-ı Behramşah Kalesi Personeli ve Timarları (TKA, Td 254, s. 27a-28a)

		Timarın bulunduğu	Timara Konu Olan Gelirin		Görevliye Yansıyan Miktarı
			Nahiye	Karye- mezra- kışlak vs.	
	<i>Dizdar</i>		Tezekçi kr.	Divani ma'a gaib	3000
	<i>Merd</i>		Karahisar-ı Behramşah nefs		1900
			Muhtesib kr.	0	
		Acacı	Hamzaköy kr.	Divani	
	<i>Merd</i>		Karahisar-ı Behramşah nefs		1900
			Muhtesib kr.	0	
		Acacı	Hamzaköy kr.	Divani	

			Karahisar-1 Behramşah nefs			
			Muhtesib kr.	0		
	İmam	Acacı	Hamzaköy kr.	Divani		1400
			Karahisar-1 Behramşah nefs			
			Muhtesib kr.	0		
	Ser- bölük, Merd	Acacı	Hamzaköy kr.	Divani		1400
			Karahisar-1 Behramşah nefs			
			Muhtesib kr.	0		
	Merd	Acacı	Hamzaköy kr.	Divani		1400
			Karahisar-1 Behramşah nefs			
			Muhtesib kr.	0		
	Merd	Acacı	Hamzaköy kr.	Divani		1400

Ek-5.1518'de Ağcakale Timarları (BOA, Td 85, s. 74-75)

Mustahfız	Timarın Bulunduğu		Timara Konu Olan		
	Nahiye	Karye- mezra- kışlak vs.	Gelirin Türü		
Mezid, dizdar-ı kale-i Ağca		Ernebadı kr.	0+1/3 niyabet		2668
		Bilkayı kr.			
	Halka-i Hass		0		
		Beydili kr.	0		
Pir Mahmud veled-i İlyas, kethüda-i kale-i mezbure		Tankuş kr.	Malikane		1686
			0		
Nazar veled-i Kutlu Paşa, Mehmed veled-i Ali, Mahmud veled-i Abdullah , Mehmed veled-i Süleyman an- merdan-ı kale-i Ağca.	Turhal	Gülüt kr.	Malikane		5745
		Hamid kr.	Malikane		
	Kuştaş	Mahmud kr.	Malikane		

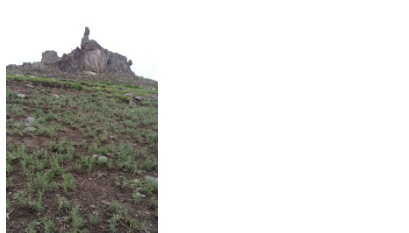

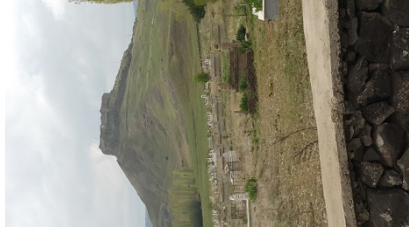
Ek-6. 1574'te Ağcakale Hizmetkarları

	İsim	Sıra	İsim		İsim
1	Hüseyin veled-i Yar Ahmed	15	Ali birader-i o (müc.)	29	İsmail veled-i o
2	Satılmış veled-i Kaya	16	Hamza birader-i diğer (müc.)	30	Şaban birader-i o (müc.)
3	Mehmed veled-i Nasuh	17	Hamza veled-i Dede Bali (müc.)	31	Nebi birader-i diğer (müc.)
4	Bünyad veled-i Dede Bali	18	Veli birader-i o (müc.)	32	Ömer veled-i Kılıç (müc.)
5	Kaya veled-i o	19	Pir Veli veled-i Mehmed	33	Hızır veled-i Mehmed (müc.)
6	Kubad veled-i Ali	20	Bünyad veled-i Kaya (müc.)	34	Hüseyin veled-i Süleyman (müc.)
7	Erşan veled-i Emirşah	21	Ahmed veled-i Mehmed (müc.)	35	Halil birader-i o (müc.)
8	Kılıç veled-i Mehmed	22	Mahmud birader-i o (müc.)	36	Mustafa veled-i Hacı Bey
9	Mehmed veled-i Hasan	23	İbrahim veled-i Ahmed (müc.)	37	Hacı Bey veled-i o (müc.)
10	Murad birader-i o (müc.)	24	İsa birader-i o (müc.)	38	Mehmed veled-i Hacı Bey
11	Bilmiş veled-i Yar Ahmed	25	Musa birader-i o (müc.)	39	Hasan veled-i o
12	Yar Ahmed veled-i o (müc.)	26	Ali veled-i Kubad (müc.)	40	Musa veled-i Mehmed
13	Hamza birader-i o (müc.)	27	Veli birader-i o (müc.)	41	Himmat birader-i Mehmed
14	Nasuh veled-i Satılmış (müc.)	28	Ramazan veled-i Erşan		

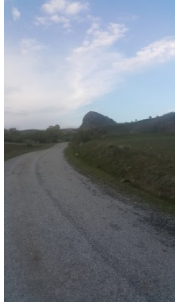
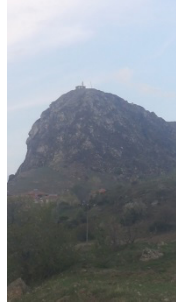

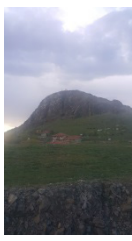

Ek-7. 1574'te Ağcakale Personeli ve Timarları (TKA, Td 254, s. 30 b).

Adı	Timarın Bulunduğu			Timara Konu Olan Gelirin		
			Karye- mezra- kışlak vs.	Türü	Görevliye Yansıyan Miktarı	
Sancı			Yoncalık kr.		3000	
Erşan veled-i Emirşah	0	0	0	0	0	0
Kubad veled-i Hamza	0	0	0	0	0	0
Mehmed veled-i Nasuh	0	0	0	0	0	0
Satılmış veled-i Kaya	0	0	0	0	0	0
Kılıç veled-i Mehmed	0	0	0	0	0	0
Kaya veled-i Bünyad	0	0	0	0	0	0
Bünyad veled-i Dede Bali	0	0	0	0	0	0
Hasan veled-i Yar Ahmed	0	0	0	0	0	0
Süleyman veled-i Hüseyin	0	0	0	0	0	0

Ek-8. Fotoğraflar (Müşalim Kalesi)

		
Su Kuyusu (Müşalim Kalesi)	Burç Kalıntıları (Müşalim Kalesi)	Kayalıklar (Müşalim Kalesi)
		
Üşüdümlü Tekkesi (Müşalikallesi köyü)	Evlerin bahçe duvarlarına konmuş kitabe kalıntıları (Müşalikallesi köyü)	Müşalikallesi köyü camiiin bahçe duvarına sonradan eklenmiş eski tarihli kitabe
		
Müşalikallesi köyü camii yakınlarındaki çeşme üzerindeki kitabe (okunamaz durumda)	Kitabenin üzerinde yer aldığı çeşme	Müşalikallesi köyü cami içerisinde bir türbe kalıntısı
		
Cami yakınındaki mezarlık (Müşalikallesi)	Müşalim Kalesi (Cami tarafından)	Aşevi Tekkesi içerisindeki mezar kalıntısı
		
Kaleden ayrılrken (Soldan sağa-Halil İbrahim Doğdu-Dursun Okur-Murat Hanılçe-Mikail Devebakan)	Kalenin Kadışehri tarafına düşen mezarlıktan görünümü)	Kalenin Akdağ Madeni yönünden görünümü

Ek-9. Fotoğraflar (Ağcakale)

		
Kaleye çıkan yol	Kalenin bulunduğu kayalık	Kalenin Tokat Artova tarafından görünümü
		
Kalenin bulunduğu dağın eteklerinden	Kalenin hakim olduğu coğrafya	Kalenin köyden görünümü
		
Kale etekleri	Ağcakale'de su mahzeni	